

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

Азаркіної Олени Володимирівни «Вплив саногенної рефлексії матері на її ставлення до дитини»,

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Проблема вивчення чинників материнського ставлення до дитини є нагальною та актуальною не лише в площині сучасного світового науково-дослідницького дискурсу, але й перебуває в полі пильної уваги різних психотерапевтичних концепцій та шкіл. Розкриття значення раннього імпліцитного досвіду людини у побудові нею соціальних стосунків, формуванні її ідентичності, життєстійкості та саморегуляції посилило актуальність та стимулювало науковий пошук, спрямований на дослідження механізмів становлення та розвитку як конструктивних, так і деструктивних стилів ставлення батьківських фігур до дитини.

Актуальність дослідження рефлексивних механізмів матері, якості її рефлексії у проекції на її ставлення до дитини безсумнівна, адже побудова концепту відповідального батьківства базована на осмисленні матір'ю не лише власної ролі, але й глибокій усвідомленості того, що є корисним та доцільним для психічного розвитку дитини. Не дарма авторка в обґрунтуванні актуальності дисертаційного дослідження наголошує на важливості присутності у взаємодії з дитиною матері як фігури компетентної, надійної, психологічно зрілої, розуміючої змінювані дитячі потреби та умови соціалізації. Це, безперечно, репрезентує необхідність розвитку саногенної рефлексії матерів ще й для підвищення їх здатності до адекватного відреагування, контейнерування дитини, менталізації емоційного досвіду та задля для посилення емоційного благополуччя в діаді «мати-дитина». Цінність рецензованої праці зумовлюється й тим, що презентована у ній дослідно-експериментальна робота містить не лише констатувальний етап, але і

формувальний компонент з визначеною власною оригінальною стратегією його проведення. У дослідженні запропоновано ефективну систему формування саногенної рефлексії матерів, адаптовану для її використання при підготовці до відповідального материнства у соціальних службах. Відтак, дисертаційне дослідження Азаркіної Олени Володимирівни, як узагальнення набутого досвіду з досліджуваної проблематики, має *науково-практичну цінність, є актуальним та перспективним.*

Актуальність теми дисертаційного дослідження О.В. Азаркіної теж підтверджується зв'язком з науковою тематикою кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»: «Теоретико-методичні засади формування взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї у розвитку особистості дитини» (номер державної реєстрації 011U000116)».

Заслуговує на увагу релевантне *структурування* дисертації: змістовно вона складається зі вступу, трьох розділів, які послідовно та логічно презентують напрям розгортання стратегії наукового пошуку, а також висновків до розділів, загальних висновків, бібліографії та додатків. Кожен з трьох розділів містить цікаві теоретичні та експериментальні результати, є *завершеним відповідно до висунутих завдань і мети дослідженням.*

Задля досягнення поставлених завдань у роботі цілком доцільно використано низку теоретичних, емпіричних, статистичних та формувальних методів наукового пізнання, що дозволило отримати *нові достовірні наукові результати.* Цілком узагальнено вони відображені у науковій новизні, представлений у авторефераті та дисертаційній роботі, а саме: *вперше* схарактеризовано поняття саногенної рефлексії матері як аналізу її неконструктивних щодо виховання дитини автоматизмів, усвідомлення їх детермінації у власному досвіді, їх переосмисленні, та орієнтації на ставлення до дитини, що відповідає віку, психологічним потребам та емоційному благополуччю дитини; презентовано рефлексивні образи-портрети матерів, що

відображають стратегію та тактику типів батьківського ставлення залежно від якості рефлексивного компоненту.

У *вступі* обґрунтовано актуальність проблеми дисертаційного дослідження, ступінь її розробленості, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, теоретико-методологічну та методично-експериментальну базу дослідження. Викладено наукову новизну та практичне значення роботи. Наведено інформацію про апробацію результатів дослідження, впровадження їх у практику та публікації з теми дисертації. Конкретизовані об'єкт і предмет дослідження, мета і завдання цілісно охоплюють змістово-функціональну семантику роботи та відображають логіку теоретичної, емпіричної та експериментальної частин праці. Також простежується взаємозв'язок й між зазначеними у вступі до дисертації гіпотезою дослідження, науковою новизною та практичним значенням. Така особливість дає змогу охарактеризувати дослідження як логічно *впорядковане, цілісне та структурно узгоджене*.

У *першому розділі* здобувачкою здійснено розлогий теоретичний аналіз світових наукових напрацювань, спрямованих на вивчення психологічної специфіки стилів батьківських ставлень до дитини, проблем ролі матері у психічному розвитку та емоційному благополуччі дитини дошкільного віку, рефлексивних процесів та саногенної рефлексії. Ключовим положенням, навколо якого розгортається логіка міркувань здобувачки є те, що одним із факторів того чи іншого стилю ставлення до дитини є якість рефлексії матері, як саногенної (конструктивної, спрямованої на вирішення проблеми в стосунках за допомогою адекватних ситуації засобів), так і патогенної. При цьому рефлексивна стратегія спрямовується у площину або захисту від негативних переживань, або досягнення свідомої мети, тоді як тактика розгортається у діапазоні від регресивно-репродуктивно до прогресивно-продуктивної. Саме на тлі цього твердження і вибудовуються наступні етапи роботи.

Заслуговує на увагу багатоаспектність теоретичного аналізу стилів дитячо-батьківських взаємин, якості та спрямованості рефлексії, емоційної

складової стилю материнського ставлення та її відображенні у поведінковій стратегії та тактиці матері. Дисертантка розглядає саногенну рефлексію матері як аналіз її неконструктивних щодо виховання дитини автоматизмів, усвідомлення їх детермінації у власному досвіді, їх переосмисленні. В результаті має відбутися зменшення страждань матері від негативних переживань та переорієнтація фокусу уваги на потреби психічного та особистісного розвитку дитини, відповідно віку, психологічним потребам та емоційному благополуччю дитини.

У другому розділі презентовано вихідні засади організації та проведення емпіричного дослідження, методичні засади та стратегію констатувального етапу дослідження.

Достатньо переконливо в психометричному плані виглядає розроблений здобувачкою психодіагностичний комплекс, що дозволяє більш цілісно підійти до вивчення рефлексивного опосередкування стилю материнського ставлення до дитини. У роботі подано ретельний опис методичного інструментарію дослідження, наведено результати математико-статистичних обчислень. Доцільним в контексті предмету дослідження стало формування репрезентативної вибірки матерів, які виховують дітей дошкільного віку (248 респонденток віком 20-35 років). Це дало можливість здобувачці одержати розгорнуту емпіричну інформацію щодо особливостей рефлексії матерів та її взаємозв'язків з різними емоційними станами та стилями ставленнями до дитини.

Найсуттєвішим результатом, відображеним у розділі, можна вважати здійснення ґрунтового кореляційного аналізу взаємозв'язків рефлексивних проявів, емоційних станів матерів та їх ставлення до дитини, що в подальшому описані авторкою в полі рефлексивних образів матерів з патогенними стилями ставлення до дитини. При цьому у роботі доводиться, що характер рефлексії матерів є переважно компенсаторним (захисним), спрямованим на психологічний захист від власних негативних емоційних переживань сорому, провини, страху невдачі та заздрості. Особливу увагу авторка звертає на те, що

певні стилі ставлення матері до дитини (акцент на патологічних) об'єднуються у рефлексивні образи, які обумовлюють стратегію та тактику емоційного та поведінкового реагування матері. Безперечно, мають прикладну цінність описані у роботі 14 рефлексивних образів матерів з патогенним стилем ставлення до дитини. Охарактеризовані для кожного з них материнська рефлексивна стратегія та тактика сприяють кращому розумінню рефлексивних механізмів та детермінант у становленні певного стилю ставлення до дитини, що можна конструктивно використати при формуванні батьківської психологічної компетентності та усвідомленого стилю ставлення до дитини.

Третій розділ присвячено розкриттю загальної стратегії та особливостям проведення формувального експерименту, метою якого було розвиток саногенної рефлексії матерів через актуалізацію та об'єктивацію неконструктивних «розумових автоматизмів» матерів, що викликають захисну поведінку та розвиток саногенного мислення. У розділі проаналізовані загальні принципи формувальної роботи, формулюються мета та завдання тренінгової програми, описуються її етапи та особливості проведення. Звертає на себе увагу структурований опис змісту розробленого дисертанткою тренінгу, підкріплення статистичними доказами результатів ефективності його апробації.

Сильною стороною праці є й аналітичне узагальнення фактичних даних: виклад матеріалу добре та методично послідовно ілюстрований таблицями та рисунками, що свідчить про глибину аналізу фактичного матеріалу та вміння співвіднести його з концептуальними засадами дослідження.

Висновки, зроблені Азаркіною О.В., сформульовані доволі чітко та є переконливими, демонструють безсумнівне практичне значення роботи та наукову новизну. Вони системно репрезентують загальні досягнення роботи та узгоджені із завданнями. Список використаних джерел та додатки загалом оформлені згідно встановлених правил та містять потрібну довідкову інформацію.

Основні результати дисертаційної роботи викладені дисертанткою у 8 публікаціях, в тому числі у: 5-ти наукових статтях, що були визначені МОН

України як фахові, 1-й – у виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз та 2-ох колективних монографіях.

Автореферат дисертації у повному обсягу відповідає тексту дисертації, розкриває її основні положення, план дослідження і висновки. Робота пройшла достатню апробацію та впровадження.

У цілому вивчення дисертаційної роботи та автореферату дозволяє зробити висновок про *достатню ступінь обґрунтованості* викладених у них *наукових положень і висновків* та вважати цю роботу актуальним і завершеним дослідженням.

Однак, усе ж вважаємо за потрібне висловити деякі *зауваження, пропозиції та рекомендації*:

1. На нашу думку, робота б значно виграла, якби на завершення теоретичного аналізу було представлено схематичне зображення авторської теоретичної структурно-функціональної та динамічної моделі рефлексивного образу матері у проекції на її ставлення до власної дитини.

2. Оскільки вибірку досліджуваних склали матері, які виховують дітей дошкільного віку, то логічно припустити, що вони мають певну трансформацію власного досвіду ставлення до дитини у пренатальний, період немовляти та у ранньому віці. Тому, в контексті вивчення характеру рефлексії матері (саногенної/патогенної), доцільним було б простеження динаміки їх ставлення до власної дитини в попередні дитячі періоди, з метою усвідомлення змінності/незмінності власного ставлення до неї та збереження конструктивності його змісту.

3. На наш погляд, роботу збагатило б застосування інструментів оцінки рівнів розвитку рефлексії: ситуативної, ретроспективної та перспективної (методика А.В. Карпова «Індивідуальна міра рефлексивності») та здатності матері до менталізації (нарративна методика О.С. Калмикової).

4. Робота, на жаль, не позбавлена технічних та стильових огріхів.

Однак висловлені побажання і зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження О.В. Азаркіної, якому

притаманні належний рівень наукової обґрунтованості та потужний практично-прикладний потенціал.

Усе вищезазначене дає підстави для висновку, що дисертаційна робота «Вплив саногенної рефлексії матері на її ставлення до дитини» є завершеною науковою роботою, яка містить науково-обґрунтовані результати в галузі педагогічної та вікової психології і, за актуальністю, обсягом, теоретико-експериментальним змістом, обґрунтованістю наукових положень, достовірністю, практичним значенням, якістю оформлення та повнотою викладу, відповідає вимогам п.п. 9, 11-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №576 (з урахуванням змін від 19.08.2015 р.), а її авторка Азаркіна Олена Володимирівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної,
вікової та педагогічної психології
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

Л.П. Бутузова

Підпис засвідчую:
Проректор з наукової та міжнародної роботи
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Т.В. Боцян

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ:
Начальник відділу кадрів Житомирського
державного університету
імені Івана ФРАНКА

